

K TABXANA F AL YY T N N MODERNL D R LM S

R na S DOVA

B ybala L SG ROV

*M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası**rena-@mail.ru**beybala-@mail.ru*

M qal d Avtomatla dırılmı kitabxana-informasiya sistemi, h mçinin kitabxanada "kitabın yolunun" tam avtomatla dırılması texnologiyasının sasını t kil ed n yarım sisteml r: d biyyatın qeydiyyatı v sifari i, elektron kataloqun formala dırılması il d biyyatın sisteml dirilm si v kataloqla -dırılması, beyn l xalq kitab mübadil si, kutabxanalararası abonement, bibliografik göst ricil rin yaradılması, oxucuların qeydiyyatı, istifadə çil r milli v xarici m lumatlar bazası sasında informasiya xidm ti göst rilm sind n v bunların Azərbaycan Milli Kitabxanasının i ind t tbiq olunmasından b hs olunur.

Açar sözl r: kitabxana f aliyy ti, informasiya xidm ti, informasiya texnologiyaları

Müasir dövrd demokratik ölk nin inki af s viyy si c miyy t h yatının bütün sah l rin t sir göst r n informasiya texnologiyaları il sıx ba lıdır. Bu qanunauy un ba lılıq ilk növb d elm, t hsil v m d niyy t m s l l ri il bilavasit laq dardır. Bu mühüm sah kitabxana i in d öz t sirini göst r m lidir. Bel ki, kitabxanalar dünya informasiya bazarında mövcud r qab tl ayaqla maq üçün öz i prinsipl rind d yi iklikl r etm li, müasir dövrün qarıya qoydu u t l bl r uy unla malı, dünya kitabxana t crüb sind mövcud olan yenilikl ri öyr nm li v f aliyy tl rind t tbiq etm lidirl r. Bu yenilik v nailiyy tl rin kitabxanalara t tbiqi informasiyaların qorunub saxlanması v ötürülm sinin yeni formasını h yata keçir n, oxuculara kitabxana-informasiya xidm tinin s viyy sinin yüks ldilm sini, onlara operativ v dol un informasiya xidm tinin h yata keçirilm sini t min ed n avtomatla dırılmı kitabxana sisteminin mövcudlu u il s ciyy l nir. Kitabxana-informasiya sisteminin mövcudlu u n tic sind is kitabxanalar d biyyat anbarından yalnız çap n rl rin deyil, el c d oxucu sor ularının tam v dol un öd nilm si üçün n n vi fondla b rab r z ngin elektron m tn, audiovizual fonda v müasir dövrün t l bl rin cavab ver n müxt lif informasiya resurslarının ks riyy -tin giri i t min ed n m lumat m rk zin çevrilir.

Keyfiyy tli kitabxana-informasiya sistemi, "sifari ç i-server" b k texnologiyasına saslanan v vahid m lumatlar formatından istifadə zamanı

ba lca kitabxana-informasiya prosesl rinin kompleks avtomatla dırılmasını t min ed n, vahid birl mi informasiya sisteminin mövcudlu u v kitabxananın bütün sah l rini hat ed n ümumi kitabxana b k sinin mövcudlu unu ehtiva edir. Avtomatla dırılmı kitabxana-informasiya sistemi h mçinin kitabxanada kitabın yolunun tam dövr sinin avtomatla dırılması texnologiyasını v h mcinin texniki v proqram vasit l rini özünd ks etdirir. Bu i in sasını is a a ıdakı göst ril n yarım sisteml r t kil edir: d biyyatın qeydiyyatı v sifari i, elektron kataloqun formalı dırılması il d biyyatın sisteml dirilm si v kataloqla dırılması, beyn l xalq kitab mübadil si, kitabxanalararası abonement, bibliografik göst ricil rin yaradılması, oxucuların qeydiyyatı, istifad çil r milli v xarici m lumatlar bazası sasında informasiya xidm tinin göst rilm si.

M lumdur ki, kitabxana kataloqu h r bir kitabxananın d biyyat fondunun m zmununu açır v oxuculara xidm t prosesind b l dçilik edir. Oxuculara xidm t v kitabxananın dig r bütün f aliyy ti m hz onun üz rind qurulur. Müasir dövrd informasiyanın sür tl artması v köhn lm si oxuculara operativ v co rafı uzaqlıqdan asılı olmayaraq xidm t göst rilm sini diqt etdiyind n n n vi kitabxana kataloqlarını bu gün elektron kataloqlar v z edir.

Elektron kataloq oxuculara b k vasit sil kitabxananın d biyyat fondunun t rkibi il tanı olma a, öz sor ularına operativ v kitabxanaçı-bibliografın köm kliyi olmadan uzaq m saf d n sifari verm yi t min edir. Kitabxanalar üçün is elektron kataloq kitabxana fondunun real uçotunu, oxucuların statistikasını, maraq dair sinin mü yy n edilm sini, kitabın h r k tinin izl nilm sini (y ni d biyyatın kimd olması, n zaman qaytarılması, hansı müdd t götürülm si v s.), d biyyat fondunun oxucu sor usuna uy un komplektl dirilm sini v yenil dirilm sini, oxuculara müasr s viyy d “On line” xidm ti t kil etm y imkan verir (oxuculara v kitabxanalara elektron gönd rm , metodik r hb rlik v s.)

ndiki dövrd ayrı-ayrı qabaqcıl ölk l rd mövcud olan kitabxanaların i inin v ziyy tinin t hlili göst rir ki, inki af etmi bütün ölk l rd m hz bu istiqam td i l r daha müv ff qiyy tl aparılır.

Hazırda bütün dünyada kitabxana prosesl rinin kompleks avtomatla dırılması t l bl rin cavab ver n bir neç avtomatla dırılmı kitabxana-informasiya sistemi mövcuddur ki, bunlardan biri d VTLS/V RTUA proqramıdır. Bu sistem keç n srin sonlarında AB -ın VTLS nc. firması t r find n i l nib hazırlanmıdır.

Sistem n vacib b k imkanlarına malikdir. Odur ki, sistemin mük m m lliyi ondan h m lokal b k l rd v h m d nternetd istifad etm y imkan verir. Ona gör d bu sistem milli, akademik, kütl vi v fondunda milyonlarla n r saxlanılan iri h cmli kitabxanalarda istifad etm k üçün n z rd tutulmu dur. Onu da dey k ki, V RTUA sistemi oxucuların sor ula-

rına cavab verən və vətəndaşların qədim olunmayan yeni xidmət növü yaratmağa geniş imkan verir. Oxucular indi VİRTUA elektron kataloqunun köməkliliklə internet vasitəsilə dəbiyyatın uzaq məsafədə elektron sifarisini verə bilərlər. Bundan əlavə oxuculara digər bir xidmət növü, xüsusi elektron formulyara giriş də qədim olunmuşdur. Buradan “hansı kitabı sən abonəment götürmüşsən”, “onları sən nə vaxt təhvil verməli” və yaxud “vaxtını nə vaxta qədər uzada bilərsən” kimi məlumatları öyrənmək mümkündür. Bundan əlavə oxucu bu üsulla soruşma zamanı digər bir oxucuda olan dəbiyyatı saxlatdıra bilər. Bununla da sanki oxucu kitaba “növbəyi tutur”. Kitab digər oxucudan geri qaytarılan kimi, avtomatik olaraq soruşma haqqında məlumat görünür və kitab növbəti oxucuya verilmək üçün kənara qoyulur.

VİTİLS oxuculara digər xidmət növünü də qədim edir. Məsələn, kitabxananın gələcək oxucusu istədiyi vaxt internet vasitəsilə özü haqqında nə vacib məlumatları daxil edib xüsusi kartoçkasını doldura bilər. Qeydiyyat bürosu isə bu məlumatları yoxlayıb oxucu biletin dairəli məlumatları və parolu oxucuya bildirir. Beləliklə oxucu kitabxananın mədəni istehlakçısına çevrilir.

Bütün bu üstünlükləri nəzərə alaraq M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası 2000-ci ildən etibarən yeni informasiya texnologiyaları vasitəsilə xidmətin daha keyfiyyətli olmasını təmin etməklə yanaşı, gələcək kitabxana fəaliyyətinin bütün sahələrində ciddi dəyişikliklərə yata keçirmək üçün bələmlikdir. Bu yeni prinsiplə istiqamət üzrə səs qoyulduqdan sonra, istifadəçilərin soruşmalarının ödənilməsi üçün yeni bəzi texnologiyalarının tətbiq edilməsi iştirakçıların ön planına çəkilməlidir. Eləcə də vaxtdan da kitabxana yeni rəqabət qüvvəsinə iştirakçı personalının təlimi, avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi sahəsində internet resurslarına girişin, müasir xidmət kompleksinin tətbiq edilməsinə və struktur dəyişikliklərinə doğru yönəlməlidir. Belə ki, kitabxana öz təradisli birlikdə avtomatlaşdırılmış sistemlərin öyrənilməsinə və araşdırılmasına iştirak etməyə başlamış olmaqla, dünya standartlarına uyğun, beynəlxalq səviyyədə işləyən bir sistemin – VİTİLS Inc.(ABŞ) seçilməsi qərar vermişdir. Bundan sonra kitabxana “Mədəni oxunan elektron kataloqun yaradılması” adlı layihə ilə 3 təkilat – Avrasiya fonduna, AÇİYF-na “Soros” - a) və İRTCL- müraciət etmiş, layihənin maliyyə dəstəyini əldə edə bilmişdir.

Nəhayət, bu layihənin bəhrəsini kimi 2005-ci ilin yanvar ayından Azərbaycan Milli Kitabxanasında elektron resurslarının yaradılması ödənişsiz fəaliyyət bələmlikdir. Yeni açılan ödənişsiz həmin vaxtdan etibarən müxtəlif funksional avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi olan VİTİLS sisteminə malik olmaqla elektron kataloqunu da məhz VİTİLS proqramında MARC 21 formatında tərtib etməyə bələmlikdir. Azərbaycan Milli Kitabxanası VİTİLS proqramının bütün modullarını əldə etmişdir. Hazırda sistemin Komplektləşdirmə, Kataloqlaşdırma, Oxucu qeydiyyatı və axtarış modulu olan OPAC fəaliyyət göstərir və digər modullardan istifadə etməklə üçün hazırlıq işləri görülür. Bu

sistem vasitəsilə Azərbaycan Milli Kitabxanası elektron kataloqunun tərtibi, elektron kitabxananın tərtibi, oxucuların qeydiyyatı, kitab verilişi, kitab fondunun komplektləşdirilməsi, milli bibliografiyanın tərtibi kimi mühüm işlər daha intensiv məzmun olmaq imkanı qazanmışdır. Göründüyü kimi VTLS oxuculara xidmətli bəli informasiya resurslarının yaradılması üçün kompleks sistem tərtib edir. Bu proqram artıq uzun müddətdir ki, müxtəlif ölkələrdə müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərən özündə Oxucu-Kitabxana-informasiya sxemi üzrə yeni informasiya texnologiyalarının ən müasir elementlərini toplamışdır. Hazırda oxucuların kitabxananın elektron resurslarına uzaq məsafədən girişi korporativ bəki vasitəsilə həyata keçirilir. Oxucuların Azərbaycan Milli Kitabxanasının elektron kataloquna uzaq məsafədən girişi artıq 2006-cı ilin mart ayından tərtib olunur.

Bu sistem Azərbaycanda kitabxana proseslərini dərinləşdirən özündə realizə edilən, Internet vasitəsilə dünyaya və respublikaya yayımlanan ilk sistemlərdən biridir. Qeyd edildiyi kimi, Milli Kitabxana elektron kataloqunun məlumat bazasına bibliografik yazıları məhz MARC 21 formatında daxil edir.

Milli Kitabxanada elektron kataloqun məlumat bazasına 1986-cı ildən başlayaraq Azərbaycan, rus, ingilis, alman, türk və digər xarici dillərdə olan ədəbiyyat növlərinin bibliografik yazıları daxil edilir:

- Monoqrafiyalar.
- Seriya ilə nəşr olunan monoqrafiyalar.
- Dissertasiya və avtoreferatlar.
- Not-musiqi nəşrləri.
- Kartoqrafik nəşrlər.
- Elektron resurslar.
- Dövrə mətbuatı.
- Qəzet materiallarının analitik təsviri.

Elektron kataloqunda bibliografik yazılar AACR 2-yə uyğun olan “ (2-cə ..

. M., 2003) nəşrinə əsasən tərtib olunur.

Hal-hazırda elektron kataloqunda ümumilikdə 158606 bibliografik yazı tərtib olunaraq məlumat bazasının yaddaşına 332515 nüsxədə ədəbiyyat daxil edilmişdir. Bunların içərisində klassiklərimizdən Z.Maraşlının, Fəridunbəy Köçərlinin, Ü.Hacıbəylinin, M. Şabirin və digərlərinin bəzi əsərlərinin elektron variantı da var ki, oxucular bu haqqda məlumatı elektron kataloqun bibliografik yazısında görə bilərlər.

Yeni ödəniş kollektivi belə hesab edir ki, bu sahədə görülən işlər Azərbaycan Milli Kitabxanasının 90 illik yubileyinə lazımlı hədiyyə kimi bundan sonra da davam etdiriləcək və bir çox faydalı tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

D İ B İ Y A T

1. İ l f v . . , Q u r b n v . . . K i t a b x a n a l a r ı n k o m p ü t e r l i m s i n i n s s l r i : D r s l i k . - B a k ı , B D U , 2 0 0 6 . - 2 0 5 s .
2. İ l v . . , H ü s y n v . . . E l e k t r o n k t l q l r u n u n h m i y y t i v t k i l i p r i n s i p l r i // B k ı U n i v r s i t t i b r l r i : H u m n i t r l m l r s r i y s i . - 2 0 0 4 , 4 , s . 2 8 8 - 2 9 0 .
3. Q a f u r o v a L . K i t a b x a n a i n y e n i b a x ı [T b i l i s i t s s ü r a t l a r ı . S ö h b t i y a z d ı N . N r i m a n o l u] // M d n i - m a a r i f . - 2 0 0 0 . - 1 . - S . 3 5 - 3 6 .
4. T a h i r o v K . İ n t e r n e t v k i t a b x a n a : [M . F . A x u n d o v a d ı n a A z r b a y c a n K i t a b x a n a s ı n ı n d i r e k t o r m ü a v i n i i l m ü s a h i b] // " R e s p u b l i k a " q z , 2 0 0 3 . 1 3 i y u l . - s . 6 .
5. T a h i r o v K . A x u n d o v k i t a b x a n a s ı e l e k t r o n l a ı r : [M . F . A x u n d o v a d ı n a M i l l i K i t a b x a n a n ı n d i r e k t o r u i l m ü s a h i b] // M r k z , 2 0 0 5 . - 1 2 a v q . - s . 1 2 .
6. T a h i r o v K . M i l l i K i t a b x a n a e l e k t r o n l a d ı r ı l ı r : [M ü s a h i b] // " Ü ç n ö q t " q z , 2 0 0 5 . - 2 7 a v q u s t . - s . 8 .
7. H a c ı y e v a M . K i t a b x a n a l a r ı n y e n i m k d a l ı q f o r m a l a r ı // " M d n i - m a a r i f i " j u r n . , 2 0 0 3 , 1 0 . - s . 4 2 - 4 5 .
8. R ü s t m o v . , M u s t a f a y e v a N . E l e k t r o n k i t a b x a n a p r o b l e m i : E l e k t r o n k i t a b x a n a r e s u r s l a r ı n ı n q ı s a x a r a k t e r i s t i k a s ı // K i t a b x a n a ü n a s l ı q v b i b l i o q r a f i y a . - 2 0 0 5 , 2 . - s . 3 0 - 4 0 .

M O D E R N I Z A T I O N O F L I B R A R Y

R.Q. ASADOVA
 B.A.ALESGEROV
 rena-@mail.ru
 beybala-@mail.ru

S U M M A R Y

Keywords: Librarianship, information services, information technology

This article is about how to apply automatization of library-information system, as well as half systems such as registration and order of the literature, systematization and cataloging of literature via formatting of electron catalogue, international book exchange, interlibrary subscription, elaborating of bibliographic indexes, information services to users on the base of data base in national and foreign languages which are the grounds of automatization of book circulation technologies to the Azerbaijan National Library.

